

مقاله پژوهشی

تبیین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی*

شمیم نطق^۱، آریتا بلالی اسکویی^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.
۲. استاد گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۸

چکیده

در قرآن کریم و احادیث توصیف بهشت به‌طور مفصل بیان شده است باغ‌های گسترده با درختان انبوه و نه‌رهای جاری از زیر درختان و قصرهای باشکوه که اقامتگاه دائمی مسلمانان است. باغ ایرانی همواره نمودی از بهشت و باغ‌های بهشتی بوده و باغ‌های ایرانی با ترکیبی از فضای سبز و کارکرد ابنیه مستقر در آن‌ها در دسته‌بندی‌های متفاوتی قرار گرفته‌اند و دارای کارکردهای متنوعی بوده‌اند. هدف از این پژوهش تطبیق کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی با باغ ایرانی و بررسی عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی است و به سؤال‌های کارکرد باغ ایرانی تا چه حدی با کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی مطابقت دارد؟ چه عواملی و چگونه بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی تأثیرگذارند؟ به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تطبیقی پاسخ داده می‌شود. روش گردآوری اطلاعات در گام اول با مطالعه اسنادی-کتابخانه‌ای مؤلفه‌های باغ‌آموزه‌های اسلامی استخراج شده و در یازده نمونه باغ ایرانی بررسی می‌شود. در گام بعدی با مصاحبه میدانی و بهره‌گیری از روش دلفی، از نظرات خبرگان عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی شناسایی و بررسی می‌شوند. در راستای دستیابی به هدف پژوهش با تطابق باغ ایرانی و باغ در آموزه‌های اسلامی می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی دسته‌بندی که برای کارکرد باغ ایرانی می‌توان ارائه کرد باغ کاخ، باغ کوشک، باغ منزل، باغ میوه، باغ تخت، باغ آب و باغ تجیر است. عوامل تأثیرگذار که در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی نقش دارند شامل مؤلفه‌های جامعه‌شناسی (جایگاه سیاسی و اجتماعی افراد) و مؤلفه جغرافیا (اقلیم منطقه) که باعث ایجاد محدودیت‌هایی در تحقق آموزه‌های اسلامی می‌شوند و مؤلفه جامعه‌شناسی (فرهنگ، امنیت و اقتصاد) و مؤلفه جغرافیا (عوارض زمین) جزء عوامل تقویت‌کننده و هم‌راستا با آموزه‌های اسلامی هستند. نتایج نشان می‌دهد مؤلفه‌های عوامل محدودکننده تأثیر بیش‌تری نسبت به مؤلفه‌های عوامل تقویت‌کننده در تحقق آموزه‌های اسلامی در کارکرد باغ‌های ایران دارند. در عوامل محدودکننده مؤلفه جامعه‌شناسی تأثیر بیش‌تری از مؤلفه جغرافیا دارد.

واژگان کلیدی: باغ ایرانی، نظام کارکردی، آموزه‌های اسلامی.

مقدمه

باغ به‌عنوان تمثیلی از بهشت موعود همواره در میان باور ایرانیان جنبه مقدسی داشته است (حیدرنتاج، ۱۳۹۳). تاریخچه باغ و باغ‌آرایی به زمان آریاییان بازمی‌گردد و تا دوران ساسانیان در هنر و فرهنگ ایران حضور داشته است (بلالی اسکویی و کیانی، ۱۳۹۹، ۷۴). در دوره

اسلامی نیز مانند قبل از اسلام ایجاد درخت‌زارها و باغ‌ها، مورد علاقه ساکنان این سرزمین بوده است (بمانیان، تقوایی و شهیدی، ۱۳۸۷). معماران مسلمان باغ‌ها را براساس توصیفات قرآنی از بهشت عدن و فردوس طراحی کردند. مردم این سرزمین همواره به بهشت‌های جاویدان که رودها از زیر درختان و غرفه‌هایش جاری است و جایگاه نیکویی برای مسلمانان است باور داشته و سعی در تجلی این مفهوم در نظام‌های مختلف باغ ایرانی داشتند. خداوند در قرآن از تصورات انسان به وصف بهشت پرداخته است چون با توجه به حدیثی از پیامبر (ص) در بهشت چیزهایی وجود دارد که نه چشمی دیده و نه گوشی شنیده و نه از خاطر کسی گذشته است. وصف باغ در آموزه‌های اسلامی شامل

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری اسلامی «شمیم نطق» تحت عنوان «بررسی تحقق آموزه‌های اسلامی در اصول باغ‌سازی ایران» است که به راهنمایی دکتر «آریتا بلالی اسکویی» در دانشگاه هنر اسلامی تبریز در سال ۱۴۰۱ انجام شده است.

** نویسنده مسئول: ۰۳۵۷۳۰۲۰۴@oskoyi@tabriziau.ac.ir

و کمک به تصمیم‌گیری از طریق راندهای پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت اجماع گروهی است. روش دلفی زمانی به کار می‌رود که برای رسیدن به یک نتیجه کلی در مورد یک موضوع خاصی نیازمند به جمع‌آوری و ترکیب نظرات افراد متخصص داشته باشیم. شناسایی متخصصین دلفی، نکته بسیار مهم در روش دلفی است. تعداد متخصصین معمولاً کم‌تر از پنجاه نفر و اکثراً پانزده تا بیست نفر بوده است (رحمانی، وزیرنژاد، احمدی‌نیا و رضائیان، ۱۳۹۹). در این پژوهش با انجام پانزده مصاحبه اشباع اطلاعاتی حاصل شد و سه صاحب‌نظر نیز برای اطمینان از اطلاعات به‌دست‌آمده صورت پذیرفت.

پیشینه پژوهش

در حوزه کارکرد باغ ایرانی و باغ در آیات قرآنی مطالعات و تحقیقاتی صورت گرفته از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: متدین (۱۳۸۹)، در کتاب علل پیدایش باغ‌های تاریخی ایران، در این مقاله با کنکاش در متون قدیم و جدید سعی در دسته‌بندی علل پیدایش این نمونه‌ها است. متدین و متدین (۱۳۹۴)، در مقاله لزوم ایجاد باغ ایرانی در این مقاله به عوامل شکل‌دهنده باغ پرداخته شده است. این مقاله نشان می‌دهد که همواره روحیه سلاطین و امرا در ایجاد باغ‌ها به‌عنوان اندیشه دوران، تأثیر بسزایی داشته است. بلالی اسکویی، نظرزاده عنصرودی و نظرزاده عنصرودی (۱۳۹۸) در مقاله تجلی مفهوم آب از باغ بهشتی قرآن در باغ ایرانی به تجلی مضمون آب در نظام کالبدی و کارکردی باغ ایرانی با توجه به باغ بهشتی پرداخته‌اند. افخمی و خسروی (۱۳۹۷) در مقاله معنا و کارکرد باغ ایرانی (با تأکید بر دوره هخامنشی) معتقدند باغ ایرانی معنا و کارکردی چندگانه داشته است که کارکردهای چندگانه باغ ایرانی در مقاله تبیین شده است. مهربانی گلزار و فاطمی (۱۳۹۵) در مقاله ساختار کوشک در باغ‌های خراسان، الگویی برای سکونت دائم به‌الگوی باغ‌سازی متفاوت این پرداخته شده است. بلالی اسکویی و محمودی (۱۳۹۹)، تحلیل تفسیری باغ در نگاره باغچه‌های درگزین مطراچی، با مطالعه هندسه باغ، اطلاعاتی برای طراحی فضای سبز متناسب با اقلیم و فرهنگ معرفی می‌کند. پورجعفر، رستمی، پورجعفر و رستمی (۱۳۹۶) باغ ایرانی، تصویری عینی از بهشت توصیفی قرآن با تأکید بر آیات سوره واقعه به باغ‌سازی ایرانی که بیانگر سابقه‌ای معنوی و روحانی از بهشت است پرداخته‌اند. پورجعفر، رستمی، پورجعفر و رستمی (۱۳۹۲) در مقاله تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی با تأکید بر سوره انسان (نمونه موردی: باغ دولت‌آباد یزد)، به عناصر یادشده باغ ایرانی در سوره انسان و اشتراکات آن با باغ دولت‌آباد می‌پردازند. نقی‌زاده (۱۳۸۷) در مقاله خاستگاه‌های ایده بهشت‌سازی در زمین، موضوعاتی که باغ را تمثیل بهشت معرفی می‌کنند مورد بررسی قرار داده است. پورجعفر و وثیق (۱۳۸۷) تصویر باغ و عناصر منظر در قرآن با تأکید بر سوره الرحمن، در این مقاله با بررسی آیات و بازخوانی باغ بهشت پرداخته شده و در

باغ‌های بهشتی، باغ‌های دنیوی و باغ‌های وصف‌شده در داستان‌های قرآنی است. باغ به‌عنوان ترکیبی از فضای سبز و معماری که از عناصر ثابت تمامی باغ‌های ایرانی هستند، با توجه به کارکرد ابنیه اصلی در باغ، وسعت، اقلیم و یا طرح خاص خود در تقسیم‌بندی‌های متفاوتی قرار می‌گیرند. باغ‌ها با توجه به عملکردهای متنوعی که داشتند به‌عنوان مکان‌هایی برای سکونت، امور حکومتی، تشریفات، تفریح، مزار و محلی برای کاشت گیاهان و غیره مورد استفاده قرار می‌گرفتند

باغ در فرهنگ و تاریخ ایران همواره اهمیت و جایگاه مهمی داشته است و به‌عنوان یک نماد ملی ایران، در جهان مطرح است. در آموزه‌های اسلامی به‌طور مفصل و کامل به توصیف باغ‌های بهشتی و دنیوی پرداخته شده و ویژگی‌ها و مشخصات باغ بیان شده است. به همین جهت لازم است که در باغ ایرانی، این اصول بررسی و در نظام‌های باغ ایرانی تحلیل شود. در این پژوهش به بررسی کارکرد باغ‌ها پرداخته می‌شود که ترکیبی از عناصر معماری و طبیعی است و در ارتباط با فرهنگ و اقلیم مردم این سرزمین شکل می‌گیرد. هدف این مقاله بررسی تطابق کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی و همچنین بررسی عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی است. سؤال‌های پژوهش کارکرد باغ ایرانی تا چه حدی با کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی مطابقت دارد؟ چه عواملی و چگونه بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی تأثیر گذارند؟ در این راستا ابتدا دسته‌بندی‌های مختلف کارکرد باغ ایرانی بررسی و با مطالعه قرآن و تفاسیر، احادیث و کتب دینی دسته‌بندی جدیدی ارائه خواهد شد و سپس مؤلفه باغ‌های ایرانی و باغ‌آموزه‌های اسلامی مطابقت و در نمونه باغ‌های ایرانی بررسی خواهند شد. همچنین عوامل مؤثر در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی نیز بررسی می‌شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر در راستای بررسی و تطبیق کارکرد باغ ایرانی با کارکرد باغ در آموزه‌های اسلامی، به روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تطبیقی است. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از روش تحلیل مضمون است. جمع‌آوری اطلاعات و منابع به‌صورت اسنادی-کتابخانه‌ای و با مصاحبه ساختار یافته انجام شده است. گام اول مطالعه و بررسی آیات قرآن کریم و تفاسیر از پنج کتاب تفسیر: المیزان، منهج الصادقین فی الزام المخالفین، مجمع البیان، نمونه و نور و همچنین بررسی احادیث و کتب دینی است. با توجه به کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌ها استخراج شده و با کارکرد باغ ایرانی مطابقت داده می‌شود. در گام بعدی عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی با استفاده از روش دلفی استخراج، بررسی و تحلیل می‌شود. روش دلفی دارای فرایندی سیستماتیک است که برای پیش‌بینی

سياسي، حكومتي، مذهبي و تفريحي، ورجاوند (۱۳۷۵)، دسته‌بندی براساس طرح و نقشه و خصوصيات كالبدی محل استقرار باغ شامل باغ‌های مسطح و كم‌شیب، باغ‌های شیب‌دار و صفه‌بندی‌شده و سكودار، باغ‌های احداثی در زمین‌های عارضه‌دار طبیعی با دریاچه و رودخانه، باغ در بافت شهر. ویلبر (۱۳۴۸)، دسته‌بندی براساس شهر و ناحیه قرارگیری شامل باغ‌های شیراز، باغ‌های اصفهان، باغ‌های تهران، باغ‌های ایران در شمال و جنوب، باغ‌های کرانه دریای خزر معرفی کرده است (تصویر ۱).

• کارکرد باغ در آموزه‌های اسلامی

در قرآن و احادیث درباره کارکرد باغ‌های بهشتی و دنیوی توصیفاتى بیان شده است. به طوری که از باغ‌های بهشتی به صورت باغ‌های بسیار بزرگ با درختان سرسبز و نه‌های جاری از زیر درختان و غرفه‌های بهشتی سخن می‌گوید. کاخ‌ها و قصرهای شکوهمند که اقامتگاه مسلمانان است و زندگانی جاودانی خواهند داشت. هم‌چنین به شرح نعمت‌های دنیوی و باغ‌ها پرداخته شده و در داستان‌های قرآنی نیز به کارکرد باغ‌ها اشاره شده است. بر این اساس تقسیم‌بندی جدیدی برای کارکرد باغ براساس کارکرد باغ در آموزه‌های اسلامی در جدول ۱ ارائه می‌شود. گروه اول شامل باغ کوشک، کاخ، منزل و میوه (جدول ۱) است.

با توجه به مؤلفه‌ها باغ کاخ و باغ کوشک با قرارگیری کوشک و بنای عالی در مرکز باغ و با بهترین چشم‌انداز به اطراف باغ و باغ‌منزل با ویژگی ترکیب فضای باغ با فضای سکونتی جزء گروه اول در دسته‌بندی جدید قرار می‌گیرند. هم‌چنین با توجه به ویژگی و عناصر معرفی شده در آموزه‌های اسلامی مثل وفور درختان میوه در بهشت، محصولات متفاوت در یک درخت بهشتی، نعمت‌های دنیوی، درختان میوه و فواید آن‌ها و درختان موجود در داستان‌های قرآنی باغ میوه نیز از کارکردهای اصلی باغ در آموزه‌های اسلامی است.

در گروه دوم باغ‌های بررسی شده شامل باغ آب، تخت و تجیر است که در جدول ۲ ارائه شده است.

در قرآن به باغ‌های آب، تخت و تجیر به صورت مستقیم اشاره‌ای نشده

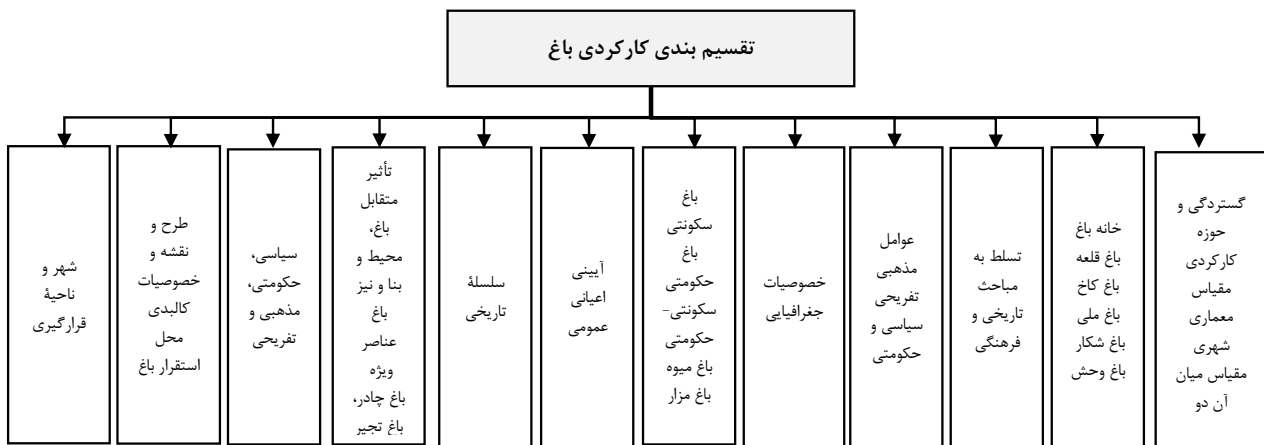
نتیجه تصویر باغ در این سوره بر اصول و عناصر منظری خاص تکیه دارد و شکل خاصی از باغ را ترسیم می‌کند. انصاری و محمودی نژاد (۱۳۸۵) در مقاله باغ ایرانی تمثیلی از بهشت با تأکید بر ارزش‌های باغ ایرانی دوران صفوی، این مقاله نشان می‌دهد که در ادوار مختلف باغ‌هایی احداث شده‌اند که با تعبیری از بهشت مطرح می‌شده یکسان باشند.

در این پژوهش کارکرد باغ آموزه‌های اسلامی بررسی و با کارکرد نمونه باغ‌های ایرانی مطابقت داده می‌شود و عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی بررسی می‌شود.

مبانی نظری

• معرفی تقسیم‌بندی کارکرد باغ‌های ایرانی

تقسیم‌بندی‌های مختلفی که برای باغ ایرانی معرفی شده است شامل شاهچراغی (۱۳۹۵)، باغ ایرانی از نظر گستردگی و حوزه کارکردی می‌توان در سه مقیاس معرفی کرد در مقیاس معماری، مقیاس شهری و مقیاس میان آن دو. حیدرنتاج (۱۳۹۳)، باغ براساس کارکردهای چون خانه باغ، باغ قلعه، باغ کاخ، باغ ملی (عمومی)، باغ شکار و باغ وحش. اعتضادی (۱۳۹۲)، یکی از عوامل اصلی شکل‌گیری باغ تسلط به مباحث تاریخی و فرهنگی. متدین (۱۳۸۹)، دلایل اصلی ایجاد باغ عوامل مذهبی و تفريحي و در اکثر موارد علت سياسي و حكومتي. نصر (۱۳۸۹)، تقسیم‌بندی باغ‌ها از نظر خصوصيات جغرافیایی باغ‌خانه، باغ آبی، باغ واقع در کنار رودخانه، باغ واقع در محیط‌های هموار، باغ تپه. نعیم (۱۳۸۵)، باغ سکونتگاهی، باغ حكومتي، باغ سکونتگاهی-حكومتي، باغ میوه، باغ مزار. روحانی (۱۳۸۳)، دسته‌بندی براساس کارکردهای آیینی، اعیانی و عمومی. شاهچراغی نقل از مقتدر (۱۳۸۳)، دسته‌بندی براساس سلسله تاریخی شامل هخامنشیان، ساسانیان و غیره. شاهچراغی نقل از انصاری (۱۳۷۸)، دسته‌بندی براساس تأثیر متقابل باغ، محیط، بنا و نیز باغ عناصر ویژه از قبیل: باغ چادر، باغ تجیر، باغ کوشک، موسوی موحدی به نقل از افخمی و خسروی (۱۳۷۷)، دلایل ایجاد باغ موضوعات

تصویر ۱. کارکرد باغ ایرانی. مأخذ: نگارندگان.

جدول ۱. تطبیق کارکرد باغ ایرانی با باغ‌آموزه‌های اسلامی (باغ کاخ، کوشک، منزل و میوه). مأخذ: نگارندگان.

ویژگی باغ ایرانی	سوره/آیه	باغ در آموزه‌های اسلامی
باغ کوشک		
براساس طرح قرارگیری کوشک در میان باغ، در مرکز تا انتها (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۴۹).	رعد/ ۲۳	جنات عدن حقیقی وسط جنت است (کاشانی، ۱۳۸۸، ۲۵۱-۲۵۲).
کوشک هر بنای عالی و قصر و کلاه فرنگی بالای اتاق تابستانی و یا ایوان از قبه‌ای پوشیده و اطراف آن باز باشد (دهخدا، ۱۳۷۷).	سجده/ ۱۹	ماوی به معنای مکانی است که انسان در آن منزل کند (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۳۹۵). باغ‌های بهشتی برای پذیرایی از مؤمنان است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۲۷).
تأمین بهترین و بیش‌ترین منظر برای ساکنان. استفاده از طرح‌های چهارصفه با نقشه مربع یا هشت‌ضلعی (بانی مسعود، ۱۳۸۴، ۶).	اعراف/ ۴۳	قصرهای رفیع و عالی (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۱۴۴).
کارکرد اصلی: حکومتی، سکونت، تلفیقی، تشریفاتی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۹).	توبه/ ۷۲	مسکن‌هایی از در و یاقوت سرخ و زیر جد سبز (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۵۳). مسکن‌های پاکیزه و منزلگاه‌های مرفه (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۵۳).
	یونس/ ۲۶	زیاده غرفه‌ای است از مروارید یک تیکه که چهار در دارد (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۸۵).
	عنکبوت/ ۵۸	غرفه‌های شفاف که از بیرون درونش و از درون بیرون دیده می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۳۴۸).
	صف/ ۱۲	خانه‌هایی لذت‌بخش و فرح‌انگیز (طبرسی، ۱۳۵۲، ۴۰۸).
	شوری/ ۲۲	روضات جنت باغ مشجری که در وسط زمین سرسبز و خرم قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷).
	جنت عدن	«عدن» آن خانه‌ای است که جزء سه دسته در آن مسکن نگیرند (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۵۴). عدن اقامت و بقاء در یک مکان (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۵۸۲-۵۸۳).
	حدیث	خدا بهشتیان در آن منزل دهد و کاخ‌هایی از دره، یاقوت و طلا در آن است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۵۴). پیامبر(ص): ثواب بنیان مسجد خانه‌ای در بهشت است (طوسی، ۱۳۸۸، ۳۹۵).
باغ کاخ		
ساختمان عظیم‌تری به‌عنوان کاخ در بین باغ و در راستای محور اصلی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۴۹).	اعراف/ ۴۳	قصرهای رفیع و عالی (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۱۴۴).
کارکرد اصلی: حکومتی، تلفیقی، تشریفاتی (همان).	توبه/ ۷۲	مسکن‌هایی از در و یاقوت سرخ و زیر جد سبز (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۵۳). مسکن‌های پاکیزه و منزلگاه‌های مرفه (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۵۳).
	زمر/ ۷۴	زیادی قصرها و منزل‌ها و وسعت نعمت‌های بهشت (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۲۲).
	حدیث	ساختمان بهشت، خشتی از نقره و خشتی از طلا است (پاینده، ۱۳۸۳، ۱۷۸). اشاره به کاخ‌های بهشتی (انصاریان، ۱۳۹۸) مساکن ابدی و سراهای ارجمند (همان). خانه سخاوتمندان و خانه‌ای به نام شادی در بهشت (پاینده، ۱۳۸۳، ۱۷۸). دیوار از یاقوت و سنگریزه لولو-دیواری از نور (همان).
	کهف/ ۱۰۷	اشاره به مرکزیت (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۵۴۸).
	سجده/ ۱۹	باغ‌های بهشتی برای پذیرایی از مؤمنان است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۲۷).
	شوری/ ۲۲	روضات جنت باغ مشجری که در وسط زمین سرسبز و خرم (طباطبایی، ۱۳۶۷).
	شعر/ ۵۷	فرعونیان را از بوستان‌های پر از اشجار و چشمه آب روان منزلگاه، قصر و خانه‌های زیبایشان بیرون کردیم (همان).
	دخان/ ۲۶	مقام کریم قصرها و خانه‌های زیبای فرعونیان (همان).
	فجر/ ۷-۸	ارم یا نام دیگر قبیله عاد است. ساختمان‌هایشان دارای ستون‌هایی بزرگ و بلند بوده است (قزائنی، ۱۳۸۵، ۲۹۴۴). ساختمان با عظمت و زینت‌آلات فوق‌العاده عجیب (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۴۶۹).

ادامه جدول ۱.

ویژگی باغ ایرانی	سوره/ آیه	باغ در آموزه‌های اسلامی
باغ منزل (باغ خانه)		
شمار اندکی از خانه‌های بزرگ شهری و اعیان‌نشین	توبه / ۷۲	اشاره به بوستان و منزل (قرائتی، ۱۳۸۵، ۸۸۶-۸۸۷).
۱- باغ به شکلی ساده و متشکل از یک فضای سبز در یک سمت خانه (نعیما، ۱۳۸۵، ۲۸-۲۹).	حجر / ۴۵	مستقر در بهشت (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۲۵۰).
کارکرد اصلی سکونتی، تلفیقی، تشریفاتی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۹).	نحل / ۳۱	خانه مردم متقی در بهشت‌های عدن است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۵۱).
	کهف / ۱۰۷	باغ‌های فردوس منزلگاه‌شان است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۶۰۸).
	شعرا / ۸۵	منزل بهشتی (کاشانی، ۱۳۸۸، ۱۱۳).
	زمر / ۷۴	حق انتخاب مسکن (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۱۶۸).
	الرحمن / ۵۲	سکونت در باغ و بستان و کنار چشمه‌ها (همان).
	صف / ۱۲	مسکن‌های پاکیزه (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۰۱).
	بینه / ۸	اقامت در بوستان (کاشانی، ۱۳۸۸، ۹۴۰).
	بقره / ۳۵	سکونت در باغ (خانه-منزل) (انصاریان، ۱۳۹۸، ۸).
	نحل / ۸۰	خانه محل آرامش (همان). محل استراحت و آسایش (قرائتی، ۱۳۸۵، ۱۲۵۰). از سنگ، خشت و چوب (کاشانی، ۱۳۸۸، ۳۶۸).
۲- ترکیب خانه با باغ و استفاده از منظر و باغ در بیش‌ترین حد ممکن (نعیما، ۱۳۸۵، ۲۸-۲۹).	فرقان / ۷۵	غرفه بنایی است روی بنای دیگر (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۳۰). اتاقی که از کف زمین بالاتر باشد و چشم‌انداز داشته باشد (قرائتی، ۱۳۸۵، ۱۶۸۱).
	عنکبوت / ۵۸	منزل دادن همیشگی به مؤمنان در خانه‌های زیبا که در بلندی قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۲۱۶). و بر اطراف اشرف دارد (قرائتی، ۱۳۸۵، ۱۸۶۴). درختان بهشتی از هر طرف احاطه کرده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۳۴۸).
		غرفه‌های شفاف که از بیرون درونش و از درون بیرون دیده می‌شود (همان).
	جنت فردوس	کسانی که ایمان آورده‌اند منزلشان باغ‌های بهشت است (همان). پیامبر(ص): فردوس در وسط بهشت. دیوارها و غرفه‌هایی از نور دارد (مقدادی و موسوی گیلانی، ۱۳۹۵، ۱۲).
	دارالسلام	به معنی خانه خدا (سرای بهشت) (انصاری و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۶). خانه صلح، سلامت و امنیت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۳۲۹). بهشتیان ساکنین این سرزمین (همان).
	فرقان / ۲۴	مکان و استراحتگاه نیکو (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۹۸).
	فرقان / ۷۶	قرارگاه و اقامتگاه نیکو (انصاریان، ۱۳۹۸، ۵۵۷).
	یس / ۵۶	مساکن بهشتی آرامبخش هستند (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۰۵۳).
	الرحمن / ۴۶	دو بستان از باغ‌های بهشتی است که یکی داخل قصر و دیگری خارج قصر است. یک بهشت منزل شخصی و یکی هم منزل خدمتکاران (دو بهشت بیرونی و اندرونی است) (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۱۸۲).
باغ میوه		
سودمندی از لحاظ اقتصادی و کارکرد کشاورزی و زراعت (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۶).	صافات / ۴۲	فاکهه= هر میوه تر و خشک (طبرسی، ۱۳۵۲، ۴۸۰). و میوه رنگارنگ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۶۶).
کارکرد اصلی زراعتی، کشت، اقتصادی و سکونتی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۹).	صافات / ۴۳	جایگاه سرسبز و پرنعمت در باغ بهشتی (همان).
	الرحمن / ۶۸	میوه‌های بهشتی، خرما و انار جایگاه ویژه‌ای دارند و همه‌گونه میوه (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۵۵۶).
	مومنون / ۱۹	احداث و تربیت باغ (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۲۸). و محصولات باغ درخت انگور و خرما و میوه‌های بسیار. استفاده‌های دیگر به جزء خوردنی از درختان (داروئی، برگ، علوفه و ...). گیاهان برای استفاده انسان‌هاست و خرما و انگور خیلی مهم‌اند و هر منطقه برای درخت و گیاه مخصوصی مناسب است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۲۴۰).
	عبس / ۳۰	حدائق باغی است دارای درخت بزرگ و تنومند (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۸۹۵). این گونه باغ‌ها معمولاً باغ‌های میوه است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۶۰).
	فردوس	بوستانی که دارای درخت باشد که اکثر آن انگور است (کاشانی، ۱۳۸۸، ۵۴۴).

ویژگی باغ ایرانی	سوره / آیه	باغ در آموزه‌های اسلامی
یک یا چند باغ میوه در کنار باغ سکونتگاهی (فروش میوه و انواع گل و ریاحین) (نصر، ۱۳۸۹، ۴۵). و گاه فاقد انبیه (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۶).	توبه / ۷۲	بوستان‌های مشتمل بر میوه (همان).
مردم در فصل میوه با پرداخت پول از میوه باغ می‌خورند ولی حق خارج کردن میوه را نداشتند (نعیم، ۱۳۸۵، ۲۴).	رعد / ۳۵	میوه‌های آن بوستان قطع نمی‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۳۰۴-۳۰۶).
	کهف / ۱۰۷	باغ‌های پردرخت (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۵۴۷).
	محمد / ۱۵	باغی که انواع میوه و گل‌ها را داشته باشد. انواع میوه‌های بهشتی رنگارنگ، با طعم‌ها و عطرها متفاوت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۴۵۹-۴۶۰).
	نبا / ۳۲	باغ‌های مشتمل بر درختان بی‌شمار و مملو از اثمار و درختان انگور (کاشانی، ۱۳۸۸، ۷۵۶).
	انعام / ۱۴۱	عرش درخت مو شاخه‌های آن روی یکدیگر قرار گرفته و بالا برده شده. باغ‌هایی که درختان گوناگون دارد. برخی درختان بر روی پایه و برخی بدون پایه (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۹۸). منظره بدیع درختان با داربست. درختان بدون داربست و سایه ایجاد شده توسط آن‌ها به وسیله شاخه‌ها برای درخت‌ها دیوار درست کنند. درخت خرما و زراعت‌ها که طعم یا ثمر آن‌ها مختلف است. درختان نخل و زراعت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۴).
	اعراف / ۱۹	سکونت و خوردن میوه‌های بهشتی (کاشانی، ۱۳۸۸، ۶۰۷).
	فرقان / ۱۰	اگر خداوند می‌خواست هنگام مبعوث شدن پیامبر درهای گنج و باغ سرسبز و خرم نهرهای جاری از زیر درختان قصرها با خانه‌های محکم و بناهای بلند را بازمی‌کرد ولی مسئله آزمایش از میان می‌رفت (قرائتی، ۱۳۸۵، ۱۶۴۷).
	سبا / ۱۵	قوم سبا در مسکن‌هایشان برایشان دو بوستان بوده در هر طرف باغی بسار بوده زیادی نعمت و میوه‌جات بیرون آمدن گل‌ها و میوه‌ها از درخت‌ها با رنگ‌ها و طعم مختلف (کاشانی، ۱۳۸۸، ۵۵۱-۵۵۲). مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۷۰؛ طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۴۳.

جدول ۲. تطبیق کارکرد باغ ایرانی با باغ‌آموزه‌های اسلامی (باغ آب، تخت و تجیر). مأخذ: نگارندگان.

ویژگی باغ ایرانی	سوره / آیه	باغ در آموزه‌های اسلامی
		باغ آب
آبگیر بزرگ در بخشی از باغ و با تمام سطح باغ را می‌پوشاند کوشک در میان آبگیر (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۲).	بقره / ۲۵	آب دائمی و طراوت همیشگی باغ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۷۸).
منظره بدیع به آب و گیاهان (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴، ۵۴).	آل عمران / ۱۵	از زیر قصور یا اشجار آن بوستان‌ها، جوی‌های آب که در شکاف نرود، بلکه بر روی زمین رود و متفرق نشود (کاشانی، ۱۳۸۸، ۷۲۸).
کارکرد اصلی حکومتی، تلفیقی، تشریفاتی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۹). سکونتی و تفریحی	آل عمران / ۱۹۵	آب هم از زیر درختان جاری است و هم از زیر جایگاه مسکونی (قرائتی، ۱۳۸۵، ۳۵۷) و مملو از نعمت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۲۸۷).
	یونس / ۹	قصرها روی نهرها بنا شده‌اند (همان).
	غاشیه / ۱۲	در هر قصری از قصرهای بهشتیان چشمه‌ای جاری است (همان).
	اعراف / ۴۳	نگریستن به منظره بهشتی (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۰۹).
	سبا / ۳۷	غرفه حجره‌هایی که در طبقات بالا قرار گرفته هم نور بیش‌تری دارد، هوای بهتر و چشم‌انداز بهتر (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۲۳).
	الرحمن / ۶۶	لذت مشاهده مناظر طبیعی (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۵۵۵).
	غاشیه / ۱۳	جایگاه بلند تخت‌های بهشتی که بر صحنه‌های دیدنی بهشت اشراف دارد (همان).
	ذاریات / ۱۵	باغ، طبیعتاً دارای نهرهای آب است، اما لطفش در این است که چشمه‌ها از درون خود باغ بجوشد و درختان را دائماً مشروب کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۳۳۰).

ادامه جدول ۲.

ویژگی باغ ایرانی	سوره / آیه	باغ در آموزه‌های اسلامی
باغ تخت		
مطبق و تراس‌بندی شده تحت تأثیر شیب (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۲). زمین پلکانی (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴، ۵۳).	حاقه / ۲۲ عدن	بلند است مکان مرتفع است درجات و ابنیه (کاشانی، ۱۳۸۸، ۶۱۹). بلندترین درجات بهشت بهشتیان، با توجه به سلسله‌مراتب و مقامات معنوی، ساکن آن‌ها می‌شوند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۵۸۲-۵۸۳).
حرکت آب به صورت آبشار (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۲). کارکرد اصلی حکومتی، سکونتی، تلفیقی، تشریفاتی (همان، ۵۹).	فردوس توبه / ۱۰۰	در نقطه بلند آن قرار دارد (نعیم، ۱۳۸۵، ۱۳). بهشت‌هایی که در دامنه‌هایش نهرها جاری است (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۵۰۸).
قرارگیری کوشک در بالاترین نقطه و بهترین چشم‌انداز (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴، ۵۳).	الرحمن / ۶۶ واقعه / ۳۱ مطففین / ۲۷	جوشش چشمه‌ها همراه با جریان نهرها و وجود آبشارها و تنوع نهرهایی از شیر و عسل و شراب و آب (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۵۵۵). آبی دائم در جریان باشد (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۲۱۱). ریزان هم‌چون آبشار (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۵۶۵). تسним آبی است که از تحت عرش به بهشت می‌ریزد. از بلندی ریزان می‌شود (کاشانی، ۱۳۸۸، ۸۰۹).
	رعد / ۳ سجده / ۱۹	شیب زمین برای آبیاری زمین (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۴۸). ماوی به معنای مکانی است که انسان در آن منزل کند (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۳۹۵). باغ‌های بهشتی برای پذیرایی از مؤمنان است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۲۷).
	یونس / ۹ کهف / ۱۰۷	و آن‌ها از بلندی آن نهرها را می‌نگرند (همان). در وسط بهشت و بر نقطه‌ای بلند (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۵۴۸).
	زمر / ۲۰ مطففین / ۲۳	غرف-بنایی در طبقه بالا (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۱۴۴). قصرهایی بر فراز قصرها دیدن منظره گل‌ها آب نهر و باغ نگاه کردن به سبزه‌زارها و آب‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۴۳۵). نظر کردن به مناظر زیبا و خرم بهشت (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۳۹۱). جایگاه بلند و اشراف بر منظره‌های زیبا (قرائتی، ۱۳۸۵، ۲۹۱۳).
	بقره / ۲۶۵	بوستان در جای بلند آب باران درشت قطره به آن می‌رسد و دو چندان محصول می‌دهد (انصاریان، ۱۳۹۸، ۶۵). باغی که در جای بلند باشد بهتر و باطراوت‌تر از باغی است که در زمین گود و محل جمع شدن آب قرار دارد و میوه آن نیز بهتر است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۱۴۸). بوستانی است پر از اشجار و ثمار در موضعی بلند که تابش آفتاب زودتر به آن می‌رسد باد زیاد می‌ورزد و از آفت دور است (کاشانی، ۱۳۸۸، ۶۶۴-۶۶۵).
باغ تجیر		
محصور بودن با دیوار گاهی به شکل قلعه، باغ یا دیوار شبیک (انصاری، ۱۳۷۸، ۱۸۷).	حدید / ۱۳ نبا / ۳۲	دیوار بلند و دری برای بهشت باشد (کاشانی، ۱۳۸۸، ۳۷۱-۳۷۲). حدیقه به معنای بوستان دارای دیوار است (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۲۷۳).
محصوریت و امنیت (انصاری، ۱۳۷۸، ۱۸۷). کارکرد اصلی حکومتی، سکونتی، تلفیقی، تشریفاتی، عمومی (شاهچراغی، ۱۳۹۵، ۵۹).	عبس / ۳۰ انعام / ۱۲۷	حداث باغی است که اطراف آن دیوار و محفوظ باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۶۰). امنیت و سلامت (قرائتی، ۱۳۸۵، ۶۲۷). بهشت محلی است که در آن هیچ آفتی وجود ندارد (طباطبایی، ۱۳۶۷، ۴۷۳).
	یونس / ۲۵	بهشت سرای سلامت (کاشانی، ۱۳۸۸، ۲۶-۲۵). دارالسلام آن خانه‌ای است که از آفات مصون است (طبرسی، ۱۳۵۲، ۲۸۳).
	رعد / ۲۳ رعد / ۲۴	فرشتگان از درهای مختلف قصر و باغ وارد می‌شوند (همان). امنیت در بهشت (انصاریان، ۱۳۹۸، ۳۸۰).
	حجر / ۴۶ سبا / ۳۷	سلامت و امنیت در بهشت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، ۱۰۸). امنیت بیش‌تر (همان).
	دخان / ۵۱ فردوس	در جایگاهی که امنیت دارد (طبرسی، ۱۳۵۲، ۳۲۴). دیوارها و غرفه‌هایی از نور دارد (مقدادی و موسوی گیلانی، ۱۳۹۵، ۱۲).

دیوار و محصور هستند، ولی باغ چهلستون با دیوارهای اطراف خود به عنوان باغ تجیر نمونه بارز و اصلی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۴).

کارکرد باغ‌ها بر اساس امور دنیوی

با توجه به این که کارکرد باغ ایرانی ترکیبی از اصول مطرح شده در قرآن و تفاسیر و نیازهای دنیوی است، ترکیب این اصول و نحوه ارتباط آن‌ها در نظام کارکردی باغ ایرانی هم‌زمان تأثیر داشته است. بر اساس موارد مطرح شده کارکرد باغ‌های ایرانی علاوه بر این که نمودی از باغ‌های بهشت و اشارات معنوی باشد، پاسخ به نیازها و عملکردهای دنیوی نیز است. کارکرد اصلی باغ‌ها که اکثراً توسط پادشاهان و افراد مهم طراحی و ساخته شده‌اند غالباً با اهداف سیاسی و نشان دادن عظمت و قدرت حکومت‌ها و هم‌چنین امور دیوانی بوده است. در تصویر ۲ به کارکردهای مختلف باغ‌ها با توجه به نیاز و عملکردهای دنیوی اشاره شده است که از دلایل عمده آن می‌توان به کارکرد کشاورزی، باغداری و محلی برای نگهداری گیاهان و حیوانات و هم‌چنین فروش محصولات باغ اشاره کرد. در واقع باغ‌ها مخصوصاً در اقلیم گرم و خشک، برای ایجاد فضایی قابل استفاده (خرد اقلیم) در این نواحی بوده است. از دیگر کارکردها، ایجاد فضای سبز در فضای محدود بافت شهری و سامان دادن به فضاهای خانه و هم‌چنین توجه به دید و منظر شهری نیز از کارکردهای باغ‌ها محسوب می‌شود. کارکرد تفریحی نیز از کارکردهای مشترک باغ‌ها به‌شمار می‌رود (تصویر ۲).

بحث و تحلیل یافته‌ها

با توجه به آموزه‌های اسلامی کارکرد باغ‌ها معرفی شد و مؤلفه‌ها در هر کدام از باغ‌ها بررسی شدند. در جدول ۵ عوامل تأثیرگذار بر کارکرد باغ ایرانی با توجه به آموزه‌های اسلامی بررسی می‌شوند. گروهی از عوامل محدودکننده و گروهی عوامل تقویت‌کننده است که هم‌راستا با آموزه‌های اسلامی هستند. هم‌چنین ویژگی‌های معماری در آموزه‌های اسلامی مطرح شده است که معمار با ذوق و خلاقیت خود از این ویژگی‌ها در راستای تحقق آموزه‌های اسلامی استفاده کرده است. در جدول ۵ گروه اول باغ‌کوشک، کاخ، منزل و میوه بررسی می‌شود.

در جدول ۶ به عوامل تأثیرگذار بر کارکرد باغ ایرانی با توجه به آموزه‌های اسلامی در باغ‌های گروه دوم باغ‌های تخت، آب و تجیر پرداخته می‌شود. هم‌چنین مؤلفه‌های مشترک در همه باغ‌ها در انتهای جدول بررسی می‌شود.

با توجه به کارکرد باغ‌آموزه‌های اسلامی و تحقق آن در باغ ایرانی دسته‌بندی جدیدی برای نظام کارکردی باغ ایرانی ارائه شد. با توجه به بررسی مؤلفه‌های استخراج شده در باغ‌های ایرانی و با توجه به کارکرد آن‌ها عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی در دو گروه قابل تقسیم‌بندی است ۱. تأثیر عوامل محدودکننده و ۲. عوامل

است، ولی با توجه به عناصر و نکات بیان شده در قرآن و احادیث که به جریان دائمی آب که از زیر درختان و هم‌چنین منازل و قصر مؤمنان جریان دارد به آب دائمی اشاره می‌کند که مطابق باغ آب است که کوشک در میان آبگیر و آب دائمی قرار دارد و به منظره‌های اطراف چشم‌انداز دارد. هم‌چنین باغ‌تخت به دلیل قرارگیری در زمین شیب‌دار باعث حرکت آب به صورت آبشاری می‌شود و کوشک، در بالاترین نقطه قرار دارد و به مناظر اطراف دید دارد، که این مؤلفه‌ها در آموزه‌های اسلامی با اشاره به آبشارهای دائمی بهشتی و قرارگیری در مرکز و دید به مناظر بدیع بهشتی می‌توان باغ‌تخت را به‌عنوان کارکرد جدید در تقسیم‌بندی قرار داد. هم‌چنین باغ تجیر، با اشاره در آموزه‌های اسلامی به حدیقه باغی که با دیوارهای اطراف محصور و دارای امنیت است، می‌توان به‌عنوان کارکرد جدید باغ در تقسیم‌بندی قرار گیرد.

معرفی جامعه آماری و بررسی مؤلفه‌ها

با بررسی کارکرد باغ ایرانی و باغ‌آموزه‌های اسلامی، مؤلفه‌های کارکردی باغ‌ها استخراج شد. در جدول ۲ به بررسی مؤلفه‌ها در هر کدام از نمونه‌ها پرداخته می‌شود. ویژگی اصلی در انتخاب جامعه آماری باغ‌هایی که در دوران بعد از اسلام احداث شده‌اند (شاهچراغی، ۱۳۹۵) از باغ‌های تاریخی و مهم ایران به‌شمار می‌آیند (نعیم، ۱۳۸۵) و هم‌چنین امروزه نیز قابل بازدید هستند. مؤلفه‌های به‌دست آمده در باغ کاخ و کوشک (جدول ۳) بررسی شده است. در جدول ۴ مؤلفه‌ها در باغ‌های منزل، آب، تخت، تجیر و میوه بررسی می‌شود.

با توجه به بررسی باغ‌های چهلستون و باغ بلبل با ساختمان‌های باشکوه در فضایی سبز با کارکرد سکونتگاهی و تشریفاتی به‌عنوان باغ کاخ و باغ نارنجستان قوام با فضای اندرونی و بیرونی با کارکرد سکونتگاهی جزء باغ منزل و باغ کوشک که با ویژگی‌های قرارگیری در مرکز و بهترین چشم‌انداز و بنای باشکوه برای سکونت و پذیرایی که نمونه‌های باغ ارم، فین کاشان برای پذیرایی و باغ دلگشا، باغ عقیف آباد برای کارکرد سکونت و تشریفاتی است. باغ دولت آباد یزد و هم‌چنین باغ گلشن طیس با دو ویژگی ساختمانی برای سکونت و دارای چشم‌انداز، جزء نمونه‌های اصلی و کامل این دسته از کارکردها است (جدول ۳). با توجه به این که هیچ‌کدام از نمونه‌های مورد بررسی جزء باغ‌های میوه نیستند ولی با توجه به یافته‌های پژوهش هر کدام از باغ‌ها مساحتی را برای کاشت درختان مناسب با اقلیم خود اختصاص داده‌اند. در گروه دوم باغ آب نمونه مورد بررسی باغ ائل گلی است که با کوشک در مرکز آبگیر به مناظر و آب دائمی چشم‌انداز دارد. باغ تخت که باغ شاهزاده ماهان یکی از نمونه‌های عالی و کامل این نوع باغ‌ها است با کوشک در بالاترین نقطه و چشم‌انداز به اطراف و حرکت آبشاری آب که با کارکرد سکونتگاه، تشریفات و پذیرایی شکل گرفته است. هم‌چنین با توجه به این که تمامی باغ‌های ایرانی در اطراف خود دارای

جدول ۳. بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی (باغ کاخ و کوشک). مأخذ: نگارندگان.

بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی

<p>مؤلفه باغ کاخ - باغ تجیر</p> <p>مؤلفه باغ تجیر</p> <p>محصوربودن با دیوار بلند و گاهی به شکل قلعه و دارای در و امنیت و محصوریت.</p>	<p>مؤلفه باغ کاخ</p> <p>ساختمان و قصر باشکوه و با عظمت به عنوان فضای سکونتگاهی در محور اصلی در مرکز و وسط زمین سرسبز برای سکونت و تشریفات و برای پذیرایی از مهمانان.</p>		<p>۱. باغ و کاخ چهلستون</p>	<p>باغ کاخ</p>
<p>معرفی باغ: استفاده به عنوان دربار رسمی و سالن بار عام که تمام جشن‌ها و ضیافت‌ها، نمایش‌های مختلف و تمامی فعالیت‌هایی که برای تفریح و استراحت بود در این باغ برگزار می‌شد (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۰۸). در اوایل قرن یازدهم قمری برای پذیرایی رسمی از مهمانان و سفرای خارجی ساخته شده است (نعیما، ۱۳۸۵، ۷۰).</p> <p>ویژگی باغ کاخ و تجیر مطابق آیات قرآنی باغ محصور و دارای امنیت هم برای سکونت و هم پذیرایی از مهمانان باغ چهلستون نیز با دیوارهای اطراف خود باغی محصور بوده و کاخ چهلستون کارکرد تشریفاتی داشته و برای پذیرایی از مهمانان استفاده می‌شد.</p>				
<p>مؤلفه باغ کاخ</p> <p>ساختمان و قصر باشکوه و با عظمت به عنوان فضای سکونتگاهی در محور اصلی در مرکز و وسط زمین سرسبز برای سکونت و تشریفات و برای پذیرایی از مهمانان.</p>	<p>مؤلفه باغ کاخ</p> <p>ساختمان و قصر باشکوه و با عظمت به عنوان فضای سکونتگاهی در محور اصلی در مرکز و وسط زمین سرسبز برای پذیرایی از مهمانان.</p>		<p>۲. باغ بلبل عمارت هشت‌بهشت</p>	<p>باغ کوشک</p>
<p>معرفی باغ: طرح باغ، کوشک در وسط باغ قرار ندارد بلکه متمایل به یک‌سو است. در نتیجه بخش بزرگ‌تری از باغ در یک جانب کوشک قرار می‌گیرد (نصر، ۱۳۸۹، ۸۷). کاخ هشت‌بهشت اصفهان نمونه‌ای از عالی‌ترین کاخ‌های نشیمن دوران صفویه است که برای اقامت شاهزادگان در زمان شاه سلیمان صفوی ساخته شده است (مهربانی گلزار و فاطمی، ۱۳۹۵، ۴۴).</p> <p>براساس ویژگی باغ کاخ، ساختمان باشکوه برای سکونت و تشریفات. عمارت باشکوه هشت‌بهشت در محور اصلی و دارای دید و چشم‌انداز به باغ و به عنوان اقامت و سکونت دوران صفوی بوده است.</p>				
<p>مؤلفه باغ کوشک</p> <p>قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز پلان مربع و هشت‌ضلعی)</p> <p>ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p>	<p>مؤلفه باغ کوشک</p> <p>قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز پلان مربع و هشت‌ضلعی)</p> <p>ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p>		<p>۳. باغ ارم</p>	<p>باغ کوشک</p>
<p>معرفی باغ: باغ ارم از با سابقه‌ترین، مشهورترین باغ‌های تاریخی ایران به‌شمار می‌آید که همیشه مهمانی‌ها و ضیافت‌های بزرگ برگزار می‌شده و مورد توجه رجال شیراز بوده است (جواهریان، ۱۳۸۳، ۱۰۲).</p> <p>با توجه به مؤلفه قرارگیری کوشک در مرکز و دارای چشم‌انداز بنای کوشک در محور اصلی باغ ارم با چشم‌انداز به مناظر اطراف به‌عنوان فضای پذیرایی مورد استفاده قرار گرفته است و کارکرد تشریفاتی داشته است.</p>				
<p>مؤلفه باغ کوشک</p> <p>قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز پلان مربع و هشت‌ضلعی)</p> <p>ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p> <p>معرفی باغ: از مجتمع بزرگ به صدتکه تنها باغ به‌جای‌مانده است (۶۵۱-۲۲۴م). این باغ به وسیله قوام‌الملک مرمت شد تا محل سکونت خانواده قوام به این باغ انتقال پیدا کند (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۳۰). کوشک میانی مهم‌ترین عمارت باغ دلگشا است (علائی، ۱۳۸۸، ۱۸). این بنا سه طبقه است (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۰۱).</p> <p>کوشک در میان باغ براساس آموزه‌های اسلامی دارای دید به منظر اطراف و کارکرد سکونتگاهی برای خانواده قوام</p>	<p>مؤلفه باغ کوشک</p> <p>قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز پلان مربع و هشت‌ضلعی)</p> <p>ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p> <p>معرفی باغ: از مجتمع بزرگ به صدتکه تنها باغ به‌جای‌مانده است (۶۵۱-۲۲۴م). این باغ به وسیله قوام‌الملک مرمت شد تا محل سکونت خانواده قوام به این باغ انتقال پیدا کند (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۳۰). کوشک میانی مهم‌ترین عمارت باغ دلگشا است (علائی، ۱۳۸۸، ۱۸). این بنا سه طبقه است (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۰۱).</p> <p>کوشک در میان باغ براساس آموزه‌های اسلامی دارای دید به منظر اطراف و کارکرد سکونتگاهی برای خانواده قوام</p>		<p>۴ باغ دلگشا</p>	<p>باغ کوشک</p>
<p>۵. مؤلفه باغ کوشک</p>				

بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی

<p>قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز، پلان مربع و هشت‌ضلعی) ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p> <p>معرفی باغ: این باغ بر روی آثار به‌جای مانده از پارکی در دوران صفوی ساخته و مجدداً توسط علی محمد قوام تعمیر شد (خوانساری، مقتدر و یآوری، ۱۳۸۳، ۱۴۰). و متعلق به این خانواده بود (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۳۱). در وسط باغ ساختمان باغ گلشن قرار گرفته و دو طبقه است (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۰۶).</p> <p>با توجه به آموزه‌های اسلامی و مؤلفه‌های مشترک بنای کوشک در محور اصلی با چشم‌انداز وسیع به باغ به‌عنوان سکونتگاه مورد استفاده قرار گرفته است.</p>		<p>باغ عقیف‌آباد</p>
<p>مؤلفه باغ کوشک قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز، پلان مربع و هشت‌ضلعی) ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات</p> <p>معرفی باغ: میان باغ در نیمه بالایی کوشک واقع شده و عدم وجود اطلاعاتی مبنی بر وجود شاه‌نشین و یا فضایی مشابه آن بیان این نکته است که کوشک میانی خود کارکرد شاه‌نشین و بالاخانه باغ را داشته است (حکمتی، ۱۳۸۱، ۸۷). احداث آن دوران صفوی است و جشن‌ها و ضیافت‌ها در عمارت مرکزی این باغ برگزار می‌شد (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۱۷).</p> <p>قرارگیری کوشک در نیمه بالایی باغ و چشم‌انداز چهارطرفه کوشک و کارکرد تشریفات و پذیرایی از مهمانان.</p>		<p>۶. باغ فین کاشان</p>
<p>مؤلفه باغ کوشک قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز، پلان مربع و هشت‌ضلعی) ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات.</p> <p>معرفی باغ: محیط مستطیل بزرگ‌تر از آن‌چه اکنون به‌عنوان باغ دولت‌آباد شناخته می‌شود باغ اندرونی را تشکیل می‌دهد که در واقع باغ خصوصی و اقامتگاه خانواده بوده است. محیط مستطیل کوچک‌تر که در سمت شمال قرار دارد محدوده باغ بیرونی است. این باغ که بهشت آیین شناخته می‌شود محل برگزاری تشریفات حکومتی و مراسم ورزشی بوده است (جواهریان و شاهچراغی، ۱۳۸۳، ۱۶۴). در داخل باغ دو عمارت کلاه فرنگی وجود دارد در جنوب باغ یک عمارت زمستانی که در جهت نور و حرارت قرار گرفته و دیگری در جهت شمال عمارت تابستانی که خنک‌تر است قرار گرفته است (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۲۱).</p> <p>هر دو بنای کوشک در محور اصلی و دارای چشم‌انداز به باغ. تلفیق کارکرد سکونتگاهی و تشریفات در یک باغ.</p>		<p>۷. باغ دولت‌آباد</p>
<p>مؤلفه باغ کوشک قرارگیری کوشک در مرکز (بهترین و بیش‌ترین چشم‌انداز، پلان مربع و هشت‌ضلعی) ساختمان کوشک بنایی باشکوه برای سکونت در باغ و پذیرایی و تشریفات</p> <p>معرفی باغ: باغ گلشن کاخ حاکم شهر بوده که یکی از اماکن مهم شهر است. ورود به این باغ از طریق عمارت کلاه فرنگی که بین کویر و باغ نقش حائل را ایفا می‌کند، امکان پذیر می‌شود. این باغ به شکل چهارباغ به چهار بخش اصلی تقسیم شده است. با دو معبر مشخص می‌شود که در محل تقاطع آن‌ها استخر بزرگی که دارای سه فواره است قرار گرفته است (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۳۶). ورودی باغ در زیر ایوان و در محور بنا و باغ قرار دارد. در طبقه اول تالار بزرگی وجود دارد که دو ایوانی که رو به میدان ورود به باغ و در محور باغ ساخته شده‌اند، به آن باز می‌شوند. منظره باغ و منظره شهر از این ایوان‌ها بسیار دیدنی و زیبا است. این عمارت دو طبقه که در سردر قرار دارد تنها ساختمان این باغ است (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۹۰).</p> <p>برخلاف آموزه‌های اسلامی که قرارگیری کوشک در مرکز بنای اصلی این باغ سردر باغ است که برخلاف دیگر باغ‌ها در مرکز و داخل باغ نیست بلکه در راستای اصلی و ابتدای باغ است. مطابق آموزه‌های اسلامی دارای چشم‌انداز به مناظر اطراف است و کارکرد سکونتگاهی داشته است.</p>		<p>۸. باغ گلشن طبس</p>

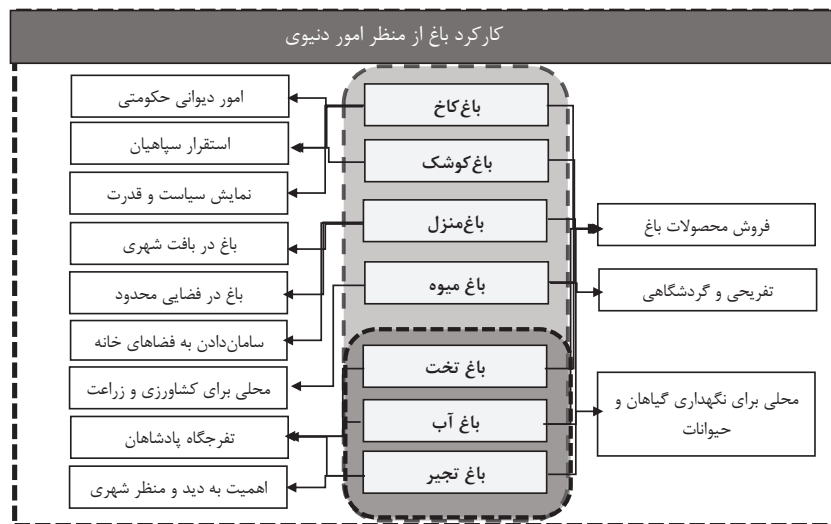
جدول ۴. بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی (باغ منزل، آب، تخت، تجیر و میوه). مأخذ: نگارندگان.

بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی

<p>مؤلفه باغ منزل (باغ خانه)</p> <p>ترکیب خانه و فضای سبز برای سکونت</p> <p>سکونت در باغ و خانه‌هایی که به منظره‌های اطراف دید داشته باشند.</p> <p>فضای سکونت درونگرا و فضای نیمه‌برونگرا به سوی باغ منظر داشتند.</p> <p>معرفی باغ: در دوره قاجاریه باغ قوام و مجموعه عمارات آن بیرونی نامیده می‌شده و خانه زینت‌الملک را که در طرف مغرب آن واقع شده و فاصله بین آن‌ها یک کوچه است به این دلیل که محل سکونت خانواده قوام بوده اندرونی می‌خوانده‌اند (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۱۰). در شرق این باغ، میهمان‌خانه‌ای قرار دارد که مدخل جداگانه‌ای دارد (خوانساری و همکاران، ۱۳۸۳، ۱۲۶).</p> <p>مطابق آموزه‌های اسلامی ترکیب فضای سبز با بنا به صورت فضای اندرونی و بیرونی و کارکرد اصلی سکونتگاهی.</p>		<p>۱. باغ منزل</p> <p>نارنجستان قوام</p>
<p>مؤلفه باغ تخت</p> <p>مطبق و تراس‌بندی شده دارای سلسله‌مراتب و قرارگیری کوشک در بالاترین نقطه</p> <p>طبقه‌بندی باغ باعث حرکت آب‌ها مانند آبشار و شیب زمین باعث بلندی و ریزش آب می‌شود.</p> <p>قرارگرفتن کوشک در بالاترین نقطه و دید به منظره‌های اطراف به نهرها، درختان و گل‌ها و قرارگیری در زمین بلند، استفاده از آب باران و نور خورشید. کارکرد سکونتی و تشریفاتی</p> <p>معرفی باغ: انتخاب موقعیت باغ در زمینی شیب‌دار که قابلیت ایجاد باغ تخت را دارا است باعث شده این باغ به صورت مطبق ساخته شود. یکی از مشخصه‌های بارز باغ مطبق آبشارهای مکرر به تبعیت از شیب زمین است. اختلاف سطوح باعث ریزش آبشارها با پله‌های معین شده است. بالاترین سطح در جلوی بالاخانه برای تأمین دید بازتری به طرف سردرخانه و مناظر شمال شرقی و تخت‌های کرت‌های میوه ایجاد شده است (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۶۸). این منطقه به‌عنوان فضایی سکونتگاهی و تفرجگاهی برای احداث یک باغ اشرافی، مناسب است (مهربانی گلزار و فاطمی، ۱۳۹۵، ۴۴). سکونتگاه دایمی مالک یعنی کوشک اصلی که در انتهای فوقانی باغ قرار گرفته است و دارای اتاق‌هایی برای زندگی و پذیرایی طراحی شده‌اند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۶، ۸).</p> <p>با توجه به مؤلفه‌ها قرارگیری کوشک در بالاترین نقطه استفاده از نور و چشم‌انداز و کارکرد سکونتی و تشریفاتی، هم‌چنین حرکت آبشاری آب به دلیل شیب زمین.</p>		<p>۲. باغ تخت</p> <p>شاهزاده ماهان</p>
<p>مؤلفه باغ آب - باغ تخت</p> <p>مؤلفه باغ تخت:</p> <p>مطبق و تراس‌بندی شده، دارای سلسله‌مراتب.</p> <p>طبقه‌بندی باغ باعث حرکت آب‌ها مانند آبشار و شیب زمین باعث بلندی و ریزش آب می‌شود.</p> <p>قرارگرفتن کوشک در بالاترین نقطه و دید به منظره‌های اطراف به نهرها، درختان و گل‌ها و قرارگیری در زمین بلند استفاده از آب باران و نور خورشید</p>	<p>مؤلفه باغ آب:</p> <p>آب دائمی در باغ که کوشک در وسط است و آب دائمی از زیر کوشک جریان دارد. کوشک در وسط آب به منظره اطراف و گیاهان و آب اشراف دارد و دارای چشم‌انداز بهتری است. کارکرد سکونت و تشریفات دارد.</p>	 <p>۳. باغ ائل گلی</p> <p>باغ آب و باغ تخت</p>
<p>معرفی باغ: قسمت برجسته این باغ دریاچه مصنوعی آن است. بنای هشت‌گوش که در وسط استخر بزرگ آب قرار دارد (نعیما، ۱۳۸۵، ۲۷۸). این عمارت دارای تالار پذیرایی از مهمانان است (اصغری و کلانتری، ۱۳۹۱، ۹۷). جنوب این باغ به تپه‌های خوش‌منظره‌ای ختم می‌شود (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۱۵). درخت‌های اطراف مثل حصار دور استخر را پوشانده است هرگاه از ایوان کوشک به آن نظر افکنیم مانند آن است که آب استخر بر فراز سطح دره‌ای که در عقب واقع شده معلق است. آب مخزن را پنج نهر تشکیل می‌دهد که در هر سکو یک آبشار ایجاد می‌شود (نعیما، ۱۳۸۵، ۲۷۸).</p> <p>باغ هم دارای ویژگی باغ تخت است چون قسمت سکو و شیب‌دار باغ باعث حرکت آبشاری آب می‌شود و کوشک در میان باغ به منظره‌های اطراف دید دارد و هم ویژگی باغ آب چون مانند غرفه‌های بهشتی که آب دائمی از زیر آن‌ها جریان دارد کوشک در وسط آبگیر بزرگ و آب دائمی آن قرار دارد. و کارکرد پذیرایی و تشریفاتی کوشک مطابق مؤلفه‌ها است.</p>		
<p>هیچ‌کدام از نمونه‌های مورد بررسی کارکرد اصلی آن‌ها باغ میوه نیست اما مساحتی از باغ به کاشت گیاهان و درختان میوه اختصاص داده شده است. چهلستون: دارای درختان میوه</p>	<p>مؤلفه باغ میوه:</p>	<p>باغ میوه</p>

بررسی مؤلفه‌های کارکردی در نمونه باغ‌های ایرانی

<p>(زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۰۹). بلبل: درختان میوه، ارم: درختان نارنج و سایر مرکبات، انار، ازگیل، خرمالو، گردو، زردآلو، بادام، سیب، به و گلابی (نعیما، ۱۳۸۵، ۳۷). دلگشا: انواع مرکبات، لیمو، پرتقال و پرتقال (همان، ۱۰۰). عقیف‌آباد: درختان میوه مثل درخت خرمالو (زانگری، رحمتی و لورنزی، ۱۳۹۱، ۴۳۲). فین: درختان انجیر، انار، توت، به، گوجه‌سبز، گلابی، زردآلو، تعداد کمی درخت خرما، انواع گل و گل سرخ (همان، ۴۲۰). دولت‌آباد: درختان سرو، گیلان و بوته‌های رز دمشقی (همان، ۴۲۱). گلشن: درختان انار، پرتقال، بادام، گلابی، سیب (همان، ۴۳۶). درختان خرما برحسب فصل، بوته‌های گل سرخ و گل اطلسی سفید (نعیما، ۱۳۸۵، ۱۹۰). نارنجستان قوام: درختان نارنج، پرتقال و خرما (همان، ۱۱۲). شاهزاده ماهان: درختان میوه و باغچه‌های گل (همان، ۱۶۸). ائل گلی: تعداد زیاد درختان میوه (همان، ۲۷۸).</p>	<p>درختان باغ به جزء میوه کارکرد دیگری چون دارویی و غیره و از لحاظ اقتصادی سودمند هستند.</p> <p>باغ‌هایی با انواع درختان میوه و محصولات و گاهی قابل سکونت</p>
---	---

تصویر ۲. کارکرد دنیوی باغ‌ها. مأخذ: نگارندگان.

می‌کردند. هم‌چنین محدودیت‌هایی برای طراحی باغ‌های آبی وجود دارد که باید اقلیمی مناسب برای ساخت این باغ‌ها انتخاب شود که باعث تبخیر آب‌ها نشود.

در عوامل تقویت‌کننده، مؤلفه‌هایی که در طراحی کارکرد باغ‌ها به معمار کمک کرده و هم‌راستا با آموزه‌های اسلامی بوده‌اند. مانند اشاره به دو باغ بهشتی این مؤلفه با فرهنگ ایرانی و جدایی دو عرصه اندرونی و بیرونی هم‌راستا است. اشاره به حدائق، محصوریت باغ با دیوار و در (سردر) که با توجه به مؤلفه جامعه‌شناسی و فرهنگ ایرانی و اصول درونگرایی معماری ایران مطابقت دارد. مؤلفه جامعه‌شناسی (اقتصاد)، جزء مؤلفه‌های تقویت‌کننده است و هم‌چنین مؤلفه جغرافیا (عوارض زمین) در ساخت باغ شیب‌دار و ایجاد آبشار مؤلفه تقویت‌کننده و هم‌راستا بوده و به هدف معمار جهت تحقق آموزه‌های اسلامی کمک کرده است.

عواملی نیز وجود دارند که نه عوامل محدودکننده‌ای و نه عوامل

تقویت‌کننده

عوامل محدودکننده در دو گروه مؤلفه جامعه‌شناسی و جغرافیا قابل بررسی هستند. باغ‌های آموزه اسلامی باغ‌هایی هستند که اقامتگاه مؤمنین هست و از آن‌ها در آن جا پذیرایی می‌شود ولی با توجه به مؤلفه‌های جامعه‌شناسی (جایگاه سیاسی و اجتماعی افراد) که در این مورد حائز اهمیت است. ساخت چنین باغ‌هایی برای تمامی قشر جامعه امکان‌پذیر نیست و این گونه باغ‌ها را معمولاً برای شاهان و حاکمان دوران طراحی کرده‌اند.

با توجه به آموزه اسلامی، باغ بهشتی دارای درختانی با انواع میوه‌ها است اما با توجه به محدودیت اقلیمی طراح از گیاهان خاص منطقه استفاده کرده و به انتخاب انواع مختلف گیاهان و ترکیب گونه‌های مثمر، غیر مثمر و تزئینی توجه کرده است. باغ آموزه اسلامی دارای آب دائمی و جریان نهر از زیر غرفه‌های بهشتی است. که با توجه به مشکل کم‌آبی و اقلیم گرم‌وخشک ایران برای رفع چنین مشکلی از آب قنات و چاه استفاده

جدول ۵. تحلیل کارکردی باغ ایرانی (کوشک، کاخ، منزل و میوه). مأخذ: نگارندگان..

توضیحات	عوامل تقویت کننده		عوامل محدودکننده		ویژگی آموزه‌های اسلامی	
	جزئیات	کلیات	جزئیات	کلیات		
قرارگیری کوشک در محور اصلی و مرکز تا انتهای باغ در نظر گرفتن عمارت در محور اصلی برای داشتن چشم‌انداز مناسب به باغ ساخت فضاهای جانبی و خدماتی در باغ	■	■	■	■	کوشک در میان باغ	باغ کوشک
	■	■	■	■	دارای چشم‌انداز	
	■	■	■	■	پذیرایی از مهمانان (بهشتیان)	
احداث بنای با عظمت و باشکوه در باغ	■	■	■	■	ساختمان و قصر باشکوه و با عظمت	باغ کاخ
در نظر گرفتن مکان مناسب بنای اصلی باغ برای داشتن چشم‌انداز مناسب به باغ.	■	■	■	■	مرکزیت کاخ	
جای‌گذاری و ساخت صحیح فضاهای جانبی و خدماتی در اطراف باغ.	■	■	■	■	پذیرایی از مهمانان (بهشتیان)	
قرارگیری کوشک در محور اصلی و ارتباط آن با گیاهان و آب	■	■	■	■	ترکیب خانه و فضای سبز	باغ منزل
در نظر گرفتن مکان مناسب بنا برای داشتن چشم‌انداز مناسب به باغ	■	■	■	■	دید به مناظر اطراف	
جدایی دو عرصه اندرونی و بیرونی در باغ مطابق فرهنگ ایرانی	فرهنگ محرمات	جامعه‌شناسی	■	■	دو عرصه اندرونی و بیرونی (دو باغ بهشتی)	
با توجه به اقلیم منطقه کاشت گیاهان و درختان متفاوت و مخصوص منطقه	■	■	اقلیم منطقه	■	جغرافیا	باغ میوه
با توجه به اقلیم منطقه کاشت گیاهان برای مصارف دارویی و عطر و ...	■	■	اقلیم منطقه	■	جغرافیا	انواع محصولات دارویی و ...
ترکیب درختان مثمر و غیرمثمر و استفاده از انواع محصولات باغ از لحاظ اقتصادی سودمندند.	اقتصاد	جامعه‌شناسی	■	■	سودمندی از لحاظ اقتصادی	
احداث بنا در باغ	■	■	■	■	قاهی قابل سکونت	

کارکرد اصلی باغ راه سکونتگاه ابدی و جاودانه مسلمانان معرفی می‌کند. که در آن برای مسلمانان همه چیز مهیا است و از آنان پذیرایی می‌شود و هم‌چنین اشاره به جنت ماوی، مکانی که انسان در آن منزل کند و جنات عدن در وسط بهشت و منزل پیامبران، امامان و صدیقان است. اشاره به مسکن‌هایی از در و یاقوت و غرفه‌هایی از مروارید، دو بوستان که بهشت اندرونی و بیرونی است و اشاره احادیث به ثواب ساخت مسجد خانهای در بهشت است و هم‌چنین با توجه به داستان‌های قرآنی مانند منازل مرفه و زیبای فرعونیان و ساختمان‌های باشکوه ارم و نعمت‌هایی که خداوند برای خانه و منزل بیان کرده که سکونت و آرامش را برای انسان‌ها ارزانی داشته است. در مجموع باغ‌های کوشک، کاخ و باغ‌منزل با کارکرد ابنیه اصلی به‌عنوان سکونتگاه و تشریفات جزء اولین و اصلی‌ترین کارکرد باغ‌ها هستند مانند، باغ چهلستون، باغ بلبل، باغ ارم، باغ دلگشا، باغ عقیق‌آباد، باغ فین، باغ دولت‌آباد و باغ گلشن، باغ نارنجستان قوام، در گروه دوم باغ‌هایی که با

تقویت کننده بر آن‌ها تأثیر داشتند. ویژگی‌هایی که معمار و طراح با ذوق خود برای تحقق آموزه‌های اسلامی از آن‌ها کمک گرفته است. در کارکرد باغ ایرانی توجه به جای‌گذاری و در نظر گرفتن مکان صحیح برای عمارت اصلی، چشم‌انداز و دید همه‌جانبه به باغ را فراهم کرده‌اند و برای عدم سد چشم‌انداز تمامی فضاهای خدماتی و جانبی را در اطراف باغ ساخته‌اند و سعی کرده‌اند که فضای معماری با طبیعت ترکیب شود و با در نظر گرفتن مکان مناسب کاشت گیاهان و درختان، به مسیر حرکت نهر در طول باغ توجه شده است (تصویر ۳).

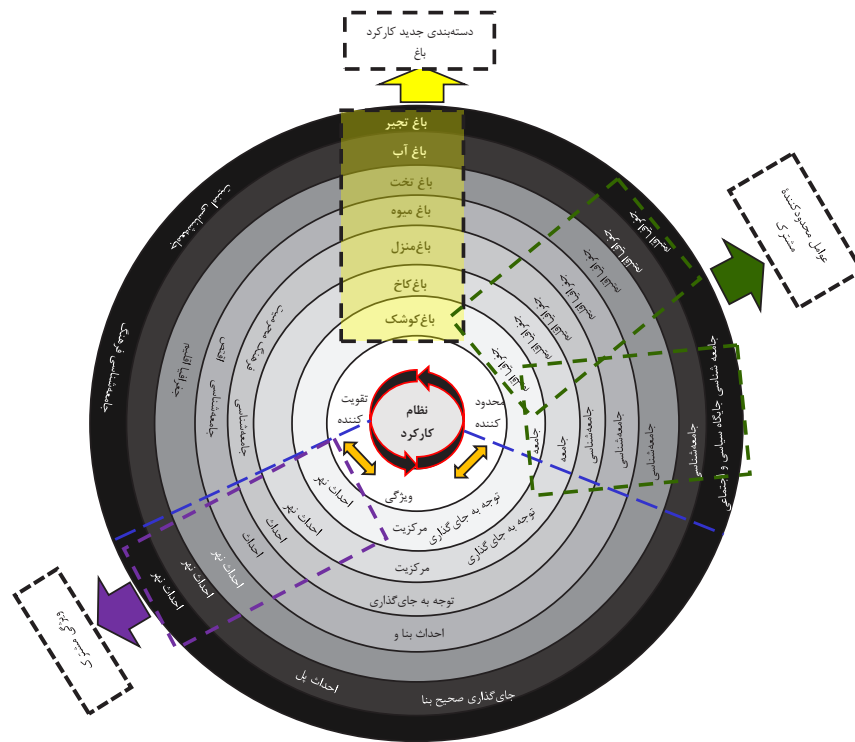
نتیجه‌گیری

با توجه به آیات قرآنی و تفاسیر و هم‌چنین احادیث و کتب دینی کارکردهای که برای باغ‌ها در تعالیم اسلامی بیان شده است شامل باغ کاخ، باغ کوشک، باغ منزل، باغ میوه، باغ تخت، باغ آب و باغ تجیر است. قرآن

جدول ۶. تحلیل کارکردی باغ ایرانی. مأخذ: نگارندگان..

ویژگی آموزه‌های اسلامی	عوامل محدودکننده		عوامل تقویت‌کننده		توضیحات	
	کلیات	جزئیات	کلیات	جزئیات		
باغ تخت گروه دوم	مطبق و تراس‌بندی شده	■	کلیات	جزئیات	ساخت باغ در زمین شیب‌دار باعث ایجاد سطوح مختلف در باغ می‌شود.	
	حرکت آب‌ها مانند آبشار	■	کلیات	جزئیات	استفاده از شیب طبیعی زمین برای ساخت آبشار	
	غرفه‌هایی که در طبقات بالا قرار دارد.	■	کلیات	جزئیات	استفاده از شیب زمین و ساخت کوشک در بلندترین نقطه باغ برای دید به مناظر اطراف	
باغ آب	آب دائمی در باغ (آبگیر بزرگ)	■	جغرافیا	اقلیم منطقه	کوشک که بین یک آبگیر بزرگ قرار دارد جغرافیا و اقلیم تأثیر زیادی در ساخت و طراحی این‌گونه باغ‌ها دارد که در اقلیم گرم‌وخشک امکان‌پذیر نیست (به دلیل تبخیر آب).	
باغ تجرید	کوشک در وسط آب	■	■	■	احداث کوشک در میان آبگیر و ارتباط از طریق پل	
	کوشک در مرکز دید به مناظر اطراف	■	■	■	احداث بنای اصلی در مرکز باغ برای دید به اطراف	
	محصوریت (حدائق باغ با دیوار)	■	■	جامعه‌شناسی	فرهنگ محرمیت	در فرهنگ ایرانی درونگرایی یکی از اصول معماری ایرانی است که همواره مورد توجه معماران و طراحان بوده (با این‌که این فرهنگ نیز ریشه در مذهب ایرانی دارد ولی در معماری دوران قبل از اسلام نیز درونگرایی در طراحی‌ها قابل مشاهده است).
	دارای امنیت	■	■	جامعه‌شناسی	امنیت	احداث دیوار گاهی به شکل قلعه محصوریت باغ (امنیت و آسایش اقلیمی)
دارای در	■	■	جامعه‌شناسی	فرهنگ محرمیت	ساخت در، در جداره بیرونی برای ورود به باغ یا ساخت بنای سردر. جداسازی فضای داخلی و خارجی	
ویژگی‌های مشترک	اشاره به قصر و بناهای عالی. منزلگاه‌های مرفه برای پذیرایی از مؤمنان	■	جامعه‌شناسی	جایگاه سیاسی و اجتماعی	در طراحی عملکرد این باغ‌ها برای سکونت و تشریفات معمولاً صاحبان باغ، شاهان آن دوره و یا حاکم و افرادی از طبقه بالای جامعه بودند.	
	جریان نهر از زیر درختان «تجری من تحتها الأنهار»	■	■	جغرافیا	مشکل کم‌آبی ایران در اکثر باغ‌ها و احداث قنات و چاه برای آبرسانی به باغ	
	توجه به وفور درختان و گیاهان	■	■	جغرافیا	اقلیم منطقه	با توجه به اقلیم منطقه کاشت گیاهان و درختان متفاوت و مخصوص منطقه

عناصر و ویژگی‌های شاخص جزو تقسیم‌بندی قرار می‌گیرند مانند باغ تخت شاهزاده ماهان و باغ ائل گلی به عنوان باغ تخت و باغ آب و هم‌چنین باغ تجرید که باغ چهلستون نمونه اصلی آن است. در تطبیق کارکرد باغ ایرانی با آموزه‌های اسلامی می‌توان نتیجه گرفت که

تصویر ۳. تحلیل نظام کارکردی. مأخذ: نگارندگان.

چالش ها و راهبردهای توسعه تهران: آذر کلک.

- اعضادی، لادن. (۱۳۹۲). در چغای به باغ ایرانی. منظر، (۲۴)، ۵۲-۵۵.
- افخمی، بهروز و خسروی، زینب. (۱۳۹۷). معنا و کارکرد باغ ایرانی (با تأکید بر دوره هخامنشی). پژوهش های ایران شناسی، ۸(۲)، ۲۱-۲۷.
- انصاری، مجتبی و محمودی نژاد، هادی. (۱۳۸۶). باغ ایرانی تمثیلی از بهشت با تأکید بر ارزش های باغ ایرانی در دوران صفوی. هنرهای زیبا، ۲۹(۲۹)، ۳۹-۴۸.
- انصاری، مجتبی. (۱۳۷۸). ارزش های باغ ایرانی (صفوی-اصفهان). (رساله منتشر نشده دکتری معماری)، دانشگاه تهران دانشکده هنرهای زیبا، گروه دکتری معماری، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- انصاریان، حسین. (۱۳۹۲). صحیفه سجاده. قم: انتشارات آیین دانش.
- بانی مسعود، امیر. (۱۳۸۴). باغ های تاریخی تبریز. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی
- بلالی اسکویی، آزیتا و کیانی، زهرا. (۱۳۹۹). بازنمایش ساختار باغ ایرانی در نگارگری و قالی های باغی در دوره صفویه. شهرسازی و معماری هویت محیط، ۱(۴)، ۷۳-۹۶.
- بلالی اسکویی، آزیتا و محمودی، رویا. (۱۳۹۹). تحلیل تفسیری باغ در نگاره باغچه های در گزین مطراچی. باغ نظر، ۱۷(۸۴)، ۲۹-۳۸.
- بلالی اسکویی، آزیتا؛ نظرزاده عنصرودی، فرناز و نظرزاده عنصرودی، ائلناز. (۱۳۹۸). تجلی مفهوم آب از باغ بهشتی قرآن در باغ ایرانی. معماری اسلامی، ۸(۳)، ۱۹-۳۸.
- بمانیان، محمدرضا؛ تقوایی، علی اکبر و شهیدی، محمدشریف. (۱۳۸۷). بررسی بنیادهای فرهنگی محیطی در عناصر کالبدی باغ های ایرانی (قبل وبعد

معمار در این راستا با مراجعه به آموزه های اسلامی بهترین گزینه و عملکرد را انتخاب کرده و با توجه به ویژگی و عوامل تأثیر گذاری باغ را طراحی کرده است. عوامل تأثیر گذار یا باعث ایجاد محدودیت هایی می شوند و دوم ویژگی های تقویت کننده آموزه های اسلامی است.

در عوامل محدود کننده مؤلفه های جامعه شناسی (جایگاه سیاسی و اجتماعی افراد) و مؤلفه جغرافیا (اقلیم منطقه) که باعث ایجاد محدودیت هایی در تحقق آموزه های اسلامی می شوند. در عوامل تقویت کننده، ویژگی هایی وجود دارد که هم راستا با آموزه های اسلامی است مانند مؤلفه جامعه شناسی (فرهنگ محرمیت، امنیت و اقتصاد) و مؤلفه جغرافیا (عوارض زمین). ویژگی هایی نیز در طراحی عملکردها وجود دارد که معمار با ذوق خود از این ویژگی ها استفاده می کند که باعث تحقق آموزه های اسلامی در کارکرد باغ ایرانی شود. این ویژگی ها شامل توجه به جای گذاری و ساخت صحیح فضاها در مکان درست در باغ است. در میان عوامل بررسی شده، مؤلفه های عوامل محدود کننده تأثیر بیشتری نسبت به مؤلفه های تقویت کننده در طراحی و تعیین عملکرد و کارکرد باغ های ایرانی با توجه به آموزه های اسلامی دارند. در عوامل محدود کننده مؤلفه جامعه شناسی تأثیر بیشتری از مؤلفه جغرافیا دارد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- اصغری، مریم و کلانتری، محسن. (۱۳۹۱). گردشگری تبریز: فرصت ها،

از اسلام، علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۰ (۱)، ۱۰۳-۱۱۲.

• پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۳). نهج الفصاحه. قم: انصار یان.

• پورجعفر، محمدرضا؛ رستمی، ثریا؛ پورجعفر، علی و رستمی، محسن. (۱۳۹۲). تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی با تأکید بر سوره انسان (نمونه موردی: باغ دولت آباد یزد). پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، ۴ (۱)، ۷-۲۲.

• پورجعفر، محمدرضا؛ رستمی، ثریا؛ پورجعفر، علی و رستمی، محسن. (۱۳۹۶). باغ ایرانی، تصویر عینی از بهشت توصیفی قرآن با تأکید بر سوره واقعه. اندیشه معماری، ۱ (۲)، ۱-۱۴.

• پورجعفر، محمدرضا و وثیق، بهزاد. (۱۳۸۷). تصویر باغ و عناصر منظر در قرآن با تأکید بر سوره الرحمن. باغ نظر، ۵ (۹)، ۲۳-۳۴.

• جواهریان، فریار. (۱۳۸۳). باغ ایرانی حکمت کهن، منظر جدید. تهران: موزه هنرهای معاصر تهران.

• حکمتی، جمشید. (۱۳۸۱). طراحی باغ و پارک. تهران: انتشارات فرهنگ.

• حیدرنتاج، وحید. (۱۳۹۳). باغ ایرانی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

• حیدرنتاج، وحید و رضازاده، اسحق. (۱۳۹۴). هم‌نشینی آب گیاه و نظر گاه به دنبال کهن‌الگوی باغ ایرانی. منظر، ۷ (۳۳)، ۴۸-۵۵.

• خوانساری، مهدی؛ مقتدر، محمدرضا و یآوری، مینوش. (۱۳۸۳). باغ ایرانی، بازیابی از بهشت. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

• دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

• رحمانی، عبدالله؛ وزیرینزاده، رضا؛ احمدی‌نیا، حسن و رضائیان، محسن. (۱۳۹۹). مبانی روش شناختی و کاربردهای روش دلفی: یک مرور روایی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۱۹ (۵)، ۵۱۵-۵۳۸.

• روحانی، غزاله. (۱۳۸۳). گیاه در باغ ایرانی. خلاصه مقالات نخستین همایش باغ ایرانی. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور.

• زانگری، لوتیجی؛ رحمتی، نازیکا ماندانا و لورنزی، یونلا. (۱۳۹۱). باغ‌های ایرانی-اسلامی (ترجمه مجید راسخی و فرهاد تهرانی). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

• شاهچراغی، آزاده. (۱۳۹۵). پارادایم‌های پردیس (درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی). تهران: جهاد دانشگاهی.

• طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۶۷). تفسیرالمیزان (ترجمه ناصر مکارم

شیرازی). قم: بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی.

• طبرسی، فضل‌بن‌حسن. (۱۳۵۲). تفسیر مجمع‌البیان (ترجمه احمد بهشتی). تهران: خراهنانی.

• طوسی، محمدین حسن. (۱۳۸۸). امالی شیخ طوسی (ترجمه صادق حسن‌زاده). قم: اندیشه‌های.

• علائی، علی. (۱۳۸۸). تنوع در طرح معماری باغ‌های تاریخی شیراز از ارم، باغ تخت، باغ جهان‌نما و باغ دلگشا. صفا، ۱۹ (۲)، ۵-۲۰.

• کاشانی، ملافتح‌الله. (۱۳۸۸). تفسیر کبیر (منهج الصادقین فی الزام‌المخالفین). قم: نوید اسلام.

• قرائتی، محسن. (۱۳۸۵). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.

• متدین، حشمت‌الله. (۱۳۸۹). علل پیدایش باغ‌های تاریخی ایران. باغ نظر، ۷ (۱۵)، ۵۱-۶۲.

• متدین، حشمت‌الله و متدین، رضا. (۱۳۹۴). لزوم ایجاد باغ هنر و تمدن شرق، ۳ (۷)، ۱۹-۲۶.

• مقتدر، منوچهر. (۱۳۸۳). فیلم باغ‌های تاریخی - رهنمودهای یونسکو - کارگردان: فرهاد داریوش. تهیه‌کننده: موزه هنرهای معاصر تهران.

• مقدادی، زهرا و موسوی گیلانی، سیدرضی. (۱۳۹۵). معنویت و حکمت در معماری سبک چهارباغ در دوران صفوی. الهیات هنر، ۳ (۵)، ۶-۲۸.

• مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۷). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

• موسوی موحدی، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). هنر میراث معنوی و تجلی آن. هنرهای زیبا، ۳ (۴)، ۲۵-۲۸.

• مهربانی گلزار، محمدرضا و فاطمی، مهدی. (۱۳۹۵). ساختار کوشک در باغ‌های خراسان، الگویی برای سکونت دائم. هنر و تمدن شرق، ۴ (۱۳)، ۴۲-۵۱.

• نصر، طاهره. (۱۳۸۹). تجلی حکمت در باغ ایرانی. شیراز: زرخشید.

• نعیم‌ا، غلامرضا. (۱۳۸۵). باغ‌های ایران. تهران: پیام.

• نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۷). خاستگاه‌های ایده بهشت‌سازی در زمین. کتاب ماه هنر، ۱۲۴ (۱)، ۴۰-۶۲.

• ورجاوند، پروین. (۱۳۷۵). دانشنامه جهان اسلام. تهران: مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی.

• ویلبر، دونالد نیوتن. (۱۳۴۸). باغ‌های ایرانی و کوشک‌های آن (ترجمه مهین دخت صبا). تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: 10.22034/JACO.2023.393615.1310

URL: https://www.jaco-sj.com/article_180409.html

نحوه ارجاع به این مقاله

نطاق، شمیم و بلالی اسکویی، آریتا. (۱۴۰۲). تبیین مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کارکردی باغ ایرانی. مجله هنر و تمدن شرق، ۱۱ (۴۱)، ۳۰-۴۵.

